

MAREK BLATNÝ A KOLEKTIV: Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy. Praha: Grada Publishing, 2010, 304 stran. ISBN 978-80-247-3434-7 (Karel Paulík)

Psychologie osobnosti jako samostatná součást psychologických věd navazující na řadu nejrůznějších výsledků psychologických bádání z předchozího období má již více než stoletou tradici. Za tu dobu autoři z různých zemí, kteří se tomuto tématu věnovali, publikovali bezpočet prací věnovaných různým problémovým okruhům z dané oblasti nebo se pokoušeli uchopit téma osobnosti v komplexu s většími či menšími didaktickými ambicemi.

Podobným způsobem se tématu lidské osobnosti více méně explicitně dotýká celá řada autorů i u nás. Např. když na prahu milenia vyzval slovenský psycholog Damián Kováč k odborné diskusi k několika stanoveným tématům psychologie osobnosti (D. Kováč: K problémom kultivácie osobnosti na prahu 21. storočia /odpovede na anketu/. Bratislava: UEP, 2003), písemně mu odpovědělo na čtyři desítky českých a slovenských psychologů.

Z okruhu monografií do různé míry systematicky pojednávajících téma osobnosti vcelku je na současném českém knižním trhu dostupných několik titulů (např. od autorů O. Mikšíka, M. Nakonečného, P. Říčana, V. Smékala). Zdařilým a často citovaným dílem učebnicového charakteru na toto téma české provenience je kniha K. Balcara (Úvod do studia psychologie osobnosti, poprvé vydaná v roce 1983), na níž chtějí autoři posuzované práce navázat poznatky zhruba z období let 1980 až 2005.

Recenzovaná kniha není, jak konstatuje editor hned v úvodu, učebnicí ani vyčerpávající rukověti s ambicí obohatit domácí odborné písemnictví o text podobného typu. Spíše jde o reflexi podstatných témat, při jejichž výběru byl prostor i pro uplatnění určité osobní orientace. To se projevilo i v přístupu jednotlivých autorů ke zpracování vlastního textu, kde je někdy více patrná didaktická forma předkládající zobecněné poznatky, jinde převažuje důraz spíše na konkrétní výsledky empirických výzkumů.

Autorský tým byl složen ze sedmi odborníků působících ve vědeckém ústavu a na akademické půdě. Editor M. Blatný zpracoval čtyři kapitoly. Ostatní se podělili o dalších šest kapitol tak, že každý samostatně zpracoval jednu.

První kapitola „**Sto let výzkumu osobnosti v psychologii**“ (autor Marek Blatný) přibližuje způsob definování osobnosti, oblasti zájmu a hlavní témata psychologie osobnosti za sto let výzkumu této problematiky. Dá se říci, že s používáním pojmu osobnosti v psychologii je podstatně méně obtížné než s jeho definováním. Stručná definice zřejmě není vzhledem k rozsahu pojmu možná, a tak se setkáváme s množstvím teoretických vymezení, kladoucích důraz na různé aspekty a znaky. K hlavním tématům psy-

chologie osobnosti řadí autor biologickou bázi osobnosti – temperament, rysy osobnosti, motivaci, inteligenci, sebepojetí, utváření a vývoj osobnosti, lidské ctnosti a silné stránky charakteru. Badatelskou perspektivu psychologie osobnosti autor akceptovatelně spatřuje ve směřování k integraci a syntéze poznatků.

Ve druhé kapitole „**Moderní teorie temperamentu**“ (M. Blatný) je pozornost věnována temperamentu jako charakteristice chování a prožívání biologicky determinované. V psychologické teorii je možno se v obecném pohledu setkat se dvěma přístupy k výkladu temperamentu. Jeden je zaměřen spíše na popis empirických faktů, druhý hledá jejich kauzální souvislosti (vztahy mezi biologickými mechanismy a dimenzemi temperamentu).

Třetí kapitola „**Nové přístupy ke zkoumání rysů: pětifaktorový model osobnosti**“ (Martina Hřebíčková) obsahuje informace o vlivném současném přístupu k vymezení základních charakteristik osobnosti Big Five. Autorka přihlíží k historickému rámci i vývojovým trendům pětifaktorového modelu osobnosti a jeho praktickým aplikacím. Probírá také obě základní metodologické možnosti jeho konstrukce, které představuje lexikální přístup a přístup vycházející z dat získaných dotazníky a věnuje se i odlišnostem jednotlivých dimenzí u různých kultur a u mužů a žen.

Čtvrtá kapitola „**Intelligence**“ (Alena Plháková) se zabývá různými typy inteligence, problematikou jejího definování a teoretického uchopení v různých modelech inteligence a jejího měření.

V páté kapitole „**Sebepojetí z pohledu sociálně-kognitivní psychologie**“ (M. Blatný) se autor zabývá místem konstruktů vyjadřujících vztah k vlastnímu já v psychologii osobnosti. Těchto konstruktů je celá řada. Tato problematika je natolik složitá vzhledem k existujícím a teoreticky předpokládaným fenomenálním vazbám pluralitě teoretických přístupů a nejednotě v používané terminologii (u některých termínů se hledá jen obtížně všeobecně přijatelný český ekvivalent), že vyžaduje od čtenáře zvláštní koncentraci. Jedním ze směrů, který výrazně přispívá k výzkumu sebepojetí je sociálně-kognitivní psychologie.

Obsahem šesté kapitoly „**Motivace a osobnost**“ (Iva Stuchlíková) je přehled hlavních témat psychologie motivace (pojem motivace, klasifikace motivů, motivace jako proces, stav a rys), motivačního systému osobnosti (explicitní a implicitní motivy, motivy výkonu, afilience, intimity a moci). Pozornost je věnována také vybraným otázkám motivace v souvislosti s funkcí kognitivního subsystému osobnosti.

Sedmá kapitola „**Teorie celoživotního vývoje**“ (Katarína Millová) v první části rekapituluje známější významná pojetí osobnostního vývoje během celého života člověka. Druhá část se zaměřuje na moderní teorie, při jejichž konstrukci se klade velký důraz na ověřování postulátů empirickým výzkumem.

V osmé kapitole „**Osobní pohoda**“ (M. Blatný) dává autor čtenáři k dispozici poznatky z oblasti psychologie, která budí pozornost zejména v posledních dvou desetiletích jako jeden z důsledků příklonu psychologů k pozitivním stránkám lidského života. Jsou zde přiblíženy otázky zdrojů a vývoje osobní pohody jako psychického jevu v každodenním životě i problémy jejich teoretického zkoumání.

Také devátá kapitola „**Silné stránky charakteru a etnosti**“ (Alena Slezáčková) zahrnuje zřetel k pozitivním stránkám života, když se zabývá charakterem jako centrálním pojmem pozitivní psychologie a jeho silnými stránkami z hlediska klasifikace a možných kritérií. Příklon k pozitivním stránkám lidského duševního života ovšem neznamená podcenění jeho negativních stránek. V teorii a praxi však přináší jiné akcenty, které je mohou obohatit.

V poslední desáté kapitole „**Spiritualita v centru struktury osobnosti**“ (Pavel Řičan) věnuje pozornost otázkám spojeným s důvody a způsobem nástupu otázek spirituality do odborné i běžné komunikace. Přitom se zabývá místem spirituality v architektuře lidské osobnosti a jejím významem v rámci individuálních odlišností i v mezilidských vztazích. Čtenáři, který se začte do poslední kapitoly, může překvapit absence závěru kapitoly (větší část předchozích kapitol závěr má) i celé knihy.

Kniha psychologie osobnosti představuje vítané vědecky fundované obohacení poznatkové báze v jedné z klíčových oblastí psychologie. Oproti dosud dostupným textům přináší velké množství dalších poznatků zpravidla vhodně provázaných s poznatky stávajícími. Tím se stává cenou pro studenty psychologie a dalších humanitních oborů i pro odborníky zabývajícími se člověkem v různých sférách teorie i praxe.

Karel Paulík

TEODOR KOLLÁRIK: Sociálna psychológia + Psychológia práce = Sociálna psychológia práce. Bratislava: UK, 2010, 500 stran. ISBN: 978-80-223-2965-1 (Karel Paulík)

Posuzovanou knihu napsal významný slovenský psycholog zabývající se oběma tematickými okruhy uvedenými v jejím názvu již dlouhou dobu. Přináší v pěti hlavních oddílech rozsahem i obsahově bohatý důkladně zpracovaný materiál. Přitom nabízí vědecky aktuální poznatkovou bázi i možné cesty k hledání odpovědí na řadu otázek, které se vynořují v souvislosti s dvěma velkými okruhy tradičního členní vědecky pojímaných psychologických disciplín psychologie práce a organizace a sociální psychologie. Autor se zde v pomyslné vzestupné spirále (miněno co do šířky, hloubky i aktuálnosti prezentovaných informací) nejen názvem vrací k tématu, který sám

uchopil již před více než třemi desetiletími i knižně (se spoluautorem I. Šípošem) způsobem, který byl ve své době alespoň u nás dosti neobvyklý a vyvolal v odborných kruzích patrnou odezvu.

Programové propojení organizační a pracovní psychologické problematiky s otázkami sociálně psychologickými je zdařilým počinem zvyšujícím atraktivnost textu při nejmenším díky tomu, že se takto více přibližuje podmínkám reálného života. Důsledná orientace na otázky interakce pracovní činnosti, jejích podmínek a lidské osobnosti nemůže být úplná bez zřetele k sociálním souvislostem práce, jak si konec konců uvědomili odborníci již ve 20. a 30. letech minulého století. Tendence pojednávat psychologii práce jako aplikovanou psychologickou disciplínu jen v úzkém více méně výhradním zaměření na problematiku pracovní činnosti, jejího vlivu na člověka a jeho dispozic pro práci v rámci výkonu profese (zaměstnání) se zpravidla neobešla bez „daně“ v podobě nižší atraktivity pro studenty i řadu dalších potenciálních zájemců.

Kromě zmíněných pěti hlavních oddílů členěných do četných podkapitol systematicky probírajících zásadní problematiku sociální psychologie a psychologie práce zahrnujících otázky teoretické, metodologické i aplikační, obsahuje text všechny náležitosti odborné knihy či monografie. Jednotlivé kapitoly přinášejí četné zajímavé a přehledně předložené poznatky odpovídající současné úrovni poznání v daných oblastech. To poskytuje potenciálnímu čtenáři výhodu spočívající v koncentraci informací z impozantního množství zdrojů na jednom místě. Tyto informace jsou podávány způsobem poskytujícím nejen podstatné poznatky, ale i podněcujícím k dalšímu uvažování nad nastíněnými problémy i s pomocí dalších odborných zdrojů. V tom spatřuji nespornou didaktickou hodnotu knihy, umožňující její využití ke studijním účelům.

V pasážích zaměřených na historické souvislosti sledovaných oborů nalezne čtenář zajímavé informace o cestách rozvoje psychologie do dneška a jejích významných protagonistech. Netradičně je přiblížen i obsah řady reprezentativních tematicky relevantních knižních publikací včetně vyobrazení jejich reálného vzhledu. Autor zde přitom neopominul ani vývoj na slovenské a české psychologické scéně.

Celý text je zpracován s patřičným náhledem i nadhledem charakterizujícím renomovaného zkušeného a erudovaného autora, který zde opět osvědčil své příznačné formulační schopnosti ve prospěch čtivosti a přehlednosti. Svou základní tematickou orientaci poskytuje v jednom svazku podstatné poznatky ze dvou tradičních součástí psychologických věd. V obou oblastech přitom představuje vítané vědecky fundované obohacení poznatkové báze, takže po němž jistě rádi sáhnou studenti i odborníci angažovaní v teoretické i empirické oblasti psychologie i dalších věd o člověku.

Karel Paulík

PAULÍK KAREL: Psychologie lidské odolnosti. Praha: Grada, 2010, 240 stran. ISBN 978-80-247-2959-6 (Michal Tichý)

Obsáhlá, důkladná a na vysoké odborné úrovni zpracovaná monografie Karla Paulíka prezentuje zasvěcený pohled zkušeného odborníka na komplexní proces zvládání zátěží, jimž je člověk během svého života permanentně vystavován. Problematika zvládání rozmanitých životních nároků a nepříznivých vlivů patří k ústředním tématům současné psychologie. Monografii bezpochyby uvítají všichni zájemci o tuto závažnou a podnětnou problematiku. Text knižky byl zpracován v rámci výzkumu podporovaného GAČR č. 406/09/0726 s názvem „Zvládání zátěže mužů a žen“.

Seriózní snaha vyrovnat se na vědecké úrovni s problematikou lidského adaptačního procesu naráží na nemalé obtíže. Při koncipování teoretických východisek je nutno reflektovat složitost působících fenoménů, komplexnost jejich vztahů, rozmanitost možných pohledů na ně, jakož i skutečnost, že v historii dosavadních výzkumů na dané téma badatelé používali teoreticky různě podložené a charakterizované vědecké termíny.

Lze konstatovat, že s těmito obtížemi se autor vyrovnal na odpovídající úrovni. Na základě teoretické analýzy základních pojmů a výsledků řady vlastních a dalších, především psychologicky zaměřených empirických výzkumů, zkonstruoval vlastní výkladové schéma. Zátěž je v něm pojímána jako obecný jev a zvládání zátěže jako základní adaptační funkce. Stres je v tomto výkladovém schématu chápán jako specifický případ zátěže (neoptimální vzhledem k adaptační kapacitě jedince). Vztažnými veličinami míry zátěže jsou jednak nároky kladené na jedince (představují určitý tlak na vyrovnání se s nimi), jednak odolnost jako souhrn adaptačních dispozic. V centru pozornosti autora jsou osobnostní dispoziční faktory adaptace na zátěž a podmínky, v nichž se jedinec v průběhu života ocitá.

Knihka je po úvodní kapitole, jež specifikuje zaměření publikace, rozčleněna do šesti hlavních kapitol. Poté následuje shrnující závěrečná kapitola, malý slovník použitých pojmů, seznam literatury, jmenný a věcný rejstřík.

První kapitola z různých hledisek charakterizuje fenomén lidské adaptace. Ve snaze postihnout obecnější souvislosti osobnostní determinace adaptačního procesu jsou zde stručně charakterizovány základní somatické adaptační systémy (kosterně-svalová, dýchací a trávicí, oběhová, hormonální a nervová soustava). Pozornost je věnována vnější i vnitřní (kognitivní, afektivní a konativní aspekty) determinaci adaptačního procesu. Zmíněny jsou i poruchy adaptace a lidská vulnerabilita.

Druhá kapitola je v první části věnována charakteristice fenoménu zátěže a stresu podle výše uvedeného výkladového schématu. Obecnější základnu pro úvahy o zvládání zátěže tvoří prezentovaná teoretická

pojetí stresu. Nejprve je popsáno biologické pojetí stresu H. Selyeho. Dále jsou zde zmíněna některá významnější pojetí psychologicky orientovaných autorů (R. S. Lazaruse, A. Steinberga a R. F. Ritzmanna, T. Coxe, D. S. Goldsteina). V kapitole jsou dále popsány situace, jež obecně představují zvýšenou zátěž (problém, frustrace, konflikty, strach a úzkost, nemoc, bolest, strádání, utrpení a krize) a bezprostřední i dlouhodobější důsledky stresu.

Ve třetí kapitole se autor věnuje problematice zvládání stresu. Po charakteristice obranných mechanismů se soustředí na coping, jímž se v odborných kruzích rozumí aktivní a cílevědomý způsob zvládání v situacích, kdy je zátěž vzhledem k odolnosti nadlimitní nebo podlimitní. Po charakteristice pojetí copingu R. S. Lazaruse a termínů copingový styl a copingová strategie je věnována pozornost zvládání strachu, zvládání bolesti, řešení konfliktů a zvládání krizových situací. V kapitole je dále obecně analyzována úloha moderátorů a mediátorů zátěže, jež autor ve shodě s některými výzkumníky diferencuje. V poslední subkapitole je reflektována účinnost zvládání zátěží.

Rozsáhlá čtvrtá kapitola je věnována odolnosti jako psychologické charakteristice a souvisejícím pojmům. Při studiu lidské odolnosti se v současné psychologii podle autora v zásadě uplatňují tři vztahové rámce. První klade důraz na dispoziční faktory adaptace na zátěž, druhý na procesy probíhající v rámci interakcí a transakcí mezi osobnostmi a prostředím, třetí na vliv zátěžových situací na chování jedince. Autor soustředí pozornost na strukturální aspekt zvládání, tj. na relativně stabilní skladbu individuálních předpokladů osobnosti disponujících jedince k adaptivnímu zvládnutí nároků (odolnost jako osobnostní rys) a na dynamický aspekt zvládání (odolnost jako proces). V kapitole jsou zmíněny některé konstrukty, u nichž se dá předpokládat souvislost s odolností (např. optimismus, neuropsychická stabilita, sebedůvěra, locus of control aj.) a konstrukty vytvořené s cílem globálního posílení odolnosti jako celostní osobnostní charakteristiky (sense of coherence, hardiness, psychická integrovanost osobnosti). Dále autor zevrubně popisuje široké spektrum jevů a charakteristik (např. pohlaví, kvalita života, sociální vztahy, zaměstnání, smysl života, víra aj.) a jejich vztah k odolnosti jako psychologické charakteristice.

V páté kapitole autor stručně charakterizuje metody zjišťování psychické odolnosti. Popisuje objektivní postupy a psychologické metody, jež poměrně často pracují se subjektivními výpověďmi zkoumaných jedinců. Uvádí také příklady psychologických metod, jež zjišťují některé stránky odolnosti nebo s odolností související jevy.

Šestá kapitola přináší souhrn možností rozvíjení psychické odolnosti vůči stresu v běžných podmínkách každodenního života. Kromě podnětů k využití teoretických poznatků jsou zde uvedeny konkrétní příklady postupů k rozvíjení psychické odolnosti vůči stresu (např. relaxace, imagince, meditace).

Práce Karla Paulíka je kvalitním příspěvkem k odbornému písemnictví z dané oblasti. Přehledně a srozumitelně sumuje množství psychologických a některých dalších poznatků, jež se týkají lidského adaptačního procesu a odolnosti člověka vůči zátěži. Proto může sloužit jako jeden ze základních informačních zdrojů pro studenty humanitních a pomáhajících oborů i pro širokou veřejnost. Podnětným zdro-

jem informací bezpochyby bude i pro psychology a další odborníky, kteří se o problematiku psychologie lidské odolnosti zajímají.

Michal Tichý